

СКАНДИНАВСЬКИЙ ДОСВІД ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІВ ДЛЯ СИСТЕМИ ОСВІТИ ДОРΟΣЛИХ

У статті аналізується скандинавський досвід підготовки педагогів для системи освіти дорослих, виявляються та обґрунтовуються основні підходи, провідні характеристики системи підготовки, які забезпечують її ефективність.

Ключові слова: андрагоги, діапазон компетентностей, педагог для дорослих, магістерські програми, їх зміст і структура, модератор, тренер.

На початку ХХІ століття одним з головних аспектів соціальної політики сучасної держави стає реформування освіти, яке спрямоване на усунення невідповідності системи освіти об'єктивним вимогам сучасної епохи та реалізації нової парадигми освіти - освіти впродовж життя, в контексті якої особливого значення набувають теоретичні та практичні підходи до організації освіти дорослих. Саме освіта дорослих відкриває шлях до входження та адаптації людини у сучасному високотехнологічному суспільстві, відіграє провідну роль у забезпеченні інтелектуального потенціалу суспільства та збереженні культурної самобутності країни, стає важливим механізмом конкурентоспроможності держави. Безперечним є взаємозв'язок між ефективністю функціонування системи освіти та рівнем сформованості професійної компетентності вчителя. Причому, підготовка вчителя здійснюється окремо для роботи у початкових класах та для викладання певних предметів у середніх та старших класах загальноосвітньої школи, приділяється відповідна увага підготовці педагогів вищої школи. Це й не дивно, оскільки форми, методи, зміст та технології навчання є досить різними у відповідності до вікових особливостей людини. Проте, у нашій країні до сьогодення дня вважалося, що педагог освіти дорослих не потребує окремої підготовки та, взагалі, заперечувалося виділення андрагогіки - науки про освіту дорослої людини, в окрему галузь знань.

Разом з тим, у процесі навчання дорослих відбувається докорінна зміна ролі педагога, вимог до його професійної компетентності.

Зарубіжні країни мають певний досвід підготовки педагогів для системи освіти дорослих, а створення єдиного освітнього європейського простору та спільність педагогічних цілей та завдань, схожість проблем, які постають перед системою освіти дорослих різних країн, зумовлюють актуальність поглибленого вивчення та узагальнення досвіду європейських країн.

У цьому контексті становить інтерес скандинавський досвід щодо організації професійної підготовки вчителів і в-андрагогів, оскільки цій проблемі та проблемі освіти дорослих взагалі в цих країнах приділяється особлива увага як з боку держави, так її суспільства.

Теоретичному осмисленню різних аспектів проблем підготовки вчителя у високорозвинутих країнах присвятили свої дослідження такі вчені, як Т.С.Кошманова, М.Ю.Красовицький, Р.М. Роман (США), Н.В. Абашкіна, Т.І. Вакуленко, В.А.Гаманюк, (Німеччина), Ю.В. Ющенко, А.В. Парінов, Н.П. Яцишин (Велика Британія), Н.Ю.Вишневіська, О.В.Ємельянова, Н.В.Макарова (Норвегія), Н.М.Лавриченко, М.П.Лешенко, Л.П.Ігумовська, О.В.Сухомлинська, І.Г.Тараненко (на матеріалах декількох країн) та ін.

Наукові дослідження стосовно розвитку освіти дорослих у зарубіжних країнах проводилися О.М.Котляковою (Канада), І.О.Беюл, О.Ю. Хахубія (США), Антоною, С.М.Коваленко (Англія), Л.В.Ведерниковою (Франція).

Особливо вагомими у дослідженні проблем підготовки педагогів для системи освіти дорослих є праці з андрагогіки (С.Г.Вершловський, М.Т.Громкова, А.В.Даринський, С.І.Змієв, Ю.В.Укке, М.Ноулз, Ф.Пеглер, Р.Сміт, П.Джарвіс, Л.Турос та ін.).

Проте проблема професійної підготовки вчителів для навчання дорослих у Скандинавії не була предметом системного вивчення й окремого аналізу. Тому метою нашої статті стало вивчення та узагальнення скандинавського досвіду щодо підготовки педагогів для системи освіти дорослих. Основними завданнями, які вирішувалися у статті є:

- визначити стан підготовки педагогів дорослих у розвинених країнах Європи;
- проаналізувати основні підходи до організації підготовки андрагогів у скандинавських країнах;
- виявити провідні характеристики системи підготовки педагогів дорослих на основі аналізу змісту навчальних програм Датського інституту освіти та Шведського університету Лінчопінга;
- визначитися з можливістю застосування скандинавського досвіду при розбудові системи підготовки педагогів для освіти дорослих в Україні.

Аналіз педагогічної літератури свідчить про те, що освіта дорослих у європейських країнах інтенсивно розвивається, але проблемі підготовки педагогів для цієї галузі не приділяється відповідна увага. Навіть термін „педагог дорослих" („adult educator") не є загальноновизнаним [6]. На 5-тій Міжнародній конференції з освіти дорослих у Гамбурзі у 1997 року зазначалось, що статус педагога дорослих є однією з „забутих ключових проблем", що чекають свого негайного вирішення та підкреслювалося, що ефективність цієї галузі освіти залежить від підготовки „добре інформованих, кваліфікованих, відданих своїй справі педагогів дорослих" [3].

Зрозуміло, що ті, хто навчає дорослу людину потребують специфічного діапазону компетентностей, які базуються на знаннях психології, фізіології, андрагогіки тощо. Особливістю та складністю їх роботи є те, що вони працюють у широкому різноманітті організаційних та соціальних контекстів, одночасно організовуючи, викладаючи та підтримуючи дорослих у їх діяльності та навчанні. Досить серйозною проблемою є те, що не кожний, хто навчає та працює з дорослими людьми, відчуває себе та сприймається як педагог дорослих. Наприклад, лікарі чи керівники профспілок навряд чи вважають себе такими. Проте певні компетентності педагога дорослих їм вкрай необхідні.

На визнання статусу „педагог дорослих" та організацію їх підготовки впливають багато факторів: соціально-економічний розвиток країни, відношення суспільства до освіти дорослих, різноманіття політичних, економічних та соціальних систем та структур, перехід до реалізації концепції освіти впродовж життя. Їх можна розглядати рушійними силами, які зумовлюють потребу у підготовці андрагогічного персоналу.

Якщо до другої половини ХХ століття освіта дорослих у більшості країн була пов'язана з набуттям грамотності дорослими людьми, то сьогодні на фоні збільшення наукових знань та швидкого розвитку технологій вона охоплює різноманітну освітню діяльність людини, посилюючи потребу у професійній підготовці педагогів дорослих. Водночас, розвиток андрагогічних знань та досягнення у суміжних науках (психологія, соціологія, економіка та ін.) відкрили можливість до

більш ґрунтовної підготовки професіонала у галузі освіти дорослих. Проте, більшість тих, хто працює педагогом дорослих вже має певну педагогічну освіту, тому „перший крок у процесі професіоналізації на цю спеціальність вони вже пройшли” [Wilensky], Звідси розуміння деякими дослідниками професії педагога дорослих як „напівпрофесії” та орієнтація при їх підготовки на практико-орієнтований зміст освіти з дуже незначною теоретичною складовою [4].

Для розуміння наявності професійної підготовки персоналу, його завдань та обов'язків у системі освіти дорослих у нагоді стане „піраміда андрагогічного персоналу”, яка була розроблена Хоулом у 1956 році. У відповідності з нею андрагогічний персонал поділяється на три групи:

- перша група, найбільша, яка знаходиться в основі піраміди і, яку складають, головним чином, волонтери;
- друга група, до якої входить персонал, який має постійні робочі місця, займає центральну частину піраміди;
- третя група знаходить на вершині піраміди та складається з людей, які мають професійну освіту [6].

Спираючись на проведенні дослідження, вважаємо, що „піраміда у багатьох розвинених країнах, у скандинавських, зокрема, втрачає свою „форму”, оскільки зменшується кількість першої групи за рахунок збільшення останньої. Тому, на нашу думку, доречно було б казати сьогодні про перетворення „піраміди андрагогічного персоналу” на „зрізану піраміду”, у якій верхня основа постійно збільшується.

У скандинавських країнах підготовка педагогів дорослих (андрагогів) тісно пов'язана з розвитком системи освіти дорослих, яка має тривалу історію та будується на концепції видатного датського філософа, письменника та педагога Николая Фредерика Северина Грундтвіга (1783-1872), в севі якої лежить ідея „Folkeoplysning” - датське поняття, яке важко перекласти на будь-яку мову. Воно означає все, що пов'язано з народом (folk - народ, нація, люди), включаючи культуру, історію, цінності тощо. Саме вона зумовила специфічність та самотність структурних та змістових особливостей системи освіти дорослих, яка включає:

- загальну базову та середню освіту дорослих, що реалізується через програми муніципальних навчальних центрів, що зорієнтовані на дорослих, які не закінчили базову школу чи не отримали середню освіту; навчальні курси Національної служби освіти для іммігрантів (Швеція); дистанційні навчальні курси, які пропонує Національне управління гнучкого навчання (National Agency for Flexible Learning) (Швеція); загальноосвітні програми, які надаються Народними вищими школами та навчальними асоціаціями;

- професійну освіту дорослих: вищу освіту, додаткову професійну освіту, підвищення кваліфікації, курси професійного перенавчання, що зорієнтовані на потреби ринку праці. Така освіта надається у муніципальних закладах освіти дорослих, університетах та вищих школах, навчальних центрах та закладах додаткової освіти, народними вищими школами;

- неформальна (недержавна, ліберальна, вільна) освіта дорослих орієнтована, перш за все, на посилення та розвиток демократії, стимулювання громадян до участі у житті суспільства, усунення нерівності у доступу до освіти. Вона здійснюється у навчальних гуртках, народних вищих школах та навчальних асоціаціях [1].

Зрозуміло, що при такій розгалуженій системі освіти дорослих повинна бути задіяна велика кількість педагогів, причому вимоги до їх компетентності досить різні в залежності від завдань, змісту освіти та типу навчального закладу. Так, наприклад, для педагогів муніципальних закладів освіти дорослих достатньо мати диплом про педагогічну освіту та кваліфікацію шкільного вчителя. Для організації навчання на робочому місці чи підвищення кваліфікації основними вимогами до викладача є високий рівень як теоретичної підготовки, так й наявність практичного досвіду у відповідній професійній сфері. Тому, навчальні заклади, які готують вчителів починають вводити у навчальні програми курси (зазвичай це курси за вибором студентів), які спрямовані на забезпечення андрагогічної підготовки майбутніх вчителів. Крім того, під час вивчення обов'язкового курсу „Теорія освіти” значна увага приділяється визначенню особливостей навчання дорослої людини.

Важливість та необхідність підготовки педагогів дорослих спонукала до створення Датського університету освіти, який пропонує три магістерські програми: магістр у неперервній освіті (MLL), магістр в освіті дорослих (MAE), магістр у розвитку людських ресурсів (MHRD), які розраховані на два роки при неповному та на один рік при повному робочому тижні. Зміст навчання структурований у чотирьох модулях. Перші три модуля зорієнтовані на теоретичну підготовку: перший включає вивчення психології дорослої людини, особливості навчання тощо, другий - особливості навчання на робочому місці, третій спрямований на розвиток компетентностей, їх визначення у соціологічному та

політичному контекстах. Четвертий модуль магістерської програми передбачає роботу над особистим проектом з вибраної проблеми. Після кожного модуля студенти здають письмовий чи усний екзамен. Повна програма включає 60 кредитів (15 на кожний модуль) [4].

Зміст магістерських програм постійно корегується у відповідності з вимогами ринку. Для цього створено консультативну групу, до якої входять представники різних організацій та підприємств.

Випускники цих програм здебільшого працюють у структурах професійної освіти дорослих, але у скандинавських країнах, як не в яких інших, розвинена неформальна освіта дорослих, заклади якою теж потребують фахівців у галузі освіти дорослих. Перш за все це вищі народні школи, яких у Швеції нараховується майже 150, у Данії - 79, у Норвегії - 77, діяльність яких реалізується у двох напрямках. Перший орієнтується на розвиток демократії, залучення громадян до участі у розвитку суспільства, створення умов для їх саморозвитку та самореалізації. Відповідно до нього вищі народні школи пропонують багато спеціалізованих курсів різного спрямування, наприклад, курси з мистецтва, живопису, музики, журналістики, іноземної мови, екології, здорового образу життя тощо, та програм, які забезпечують підготовку лідерів громадських організацій, керівників театральних студій тощо.

Другий напрямок діяльності НВШ - загальноосвітні курси для людей, які не здобули загальну середню освіту. Вони мають можливість вибрати певні дисципліни природничо-наукового чи гуманітарного циклу та підготуватися до подальшого навчання.

Під час влаштування на роботу до претендента на посаду педагога дорослих висувуються дві основні вимоги, якщо він не має диплома вчителя вищих народних шкіл: необхідно володіти глибокими предметними знання та мати спеціальну педагогічну підготовку, яка підтверджується академічним дипломом чи мати великим досвідом практичної діяльності у неформальній освіті [1].

Кожен педагог дорослих повинен бути здатним виконувати декілька „ролей”: наставника, вчителя, модератора (провідника, лідера) та тренера. Тому професійний та особистий розвиток педагога дорослих тісно взаємозв'язаний та взаємозумовлений.

Кожна роль вирішує певні освітні завдання. Роль наставника передбачає пошук та заохочування внутрішньої мотивацію тих, хто навчається через знайомство їх з новими можливостями розвитку та перспективами діяльності, орієнтування дорослих людей на включення у діяльність не тільки задля досягнення кінцевих цілей, але й ради самого процесу.

Бути вчителем означає, що людина веде себе як експерт, як посередник у передачі знань. Головне завдання - створити позитивне середовище навчання, підтримуючи формування навичок самоосвіти та прагнення навчатися впродовж життя.

Модератор (провідник, лідер) - це людина, яка керує динамікою групи та допомагає кожному знайти свою роль та місце у мікросоціумі.

Роль тренера спрямована на формування особистості, стимулюючи та формуючи необхідні навички для самореалізації.

Зрозуміло, що поєднати ці ролі дуже важко, але необхідно, оскільки потреби та індивідуальні особливості дорослих, які навчаються дуже різні. Тому педагог повинен бути дуже гнучким у виборі чи зміні своєї ролі, що має визначальний вплив на ефективність освіти дорослих та зумовлює необхідність спеціальної підготовки педагогів дорослих для вищих народних шкіл.

Вперше спеціальні курси з підготовки педагогів вищих народних шкіл були відкриті у 1970 році при університеті шведського міста Лінчопінга (Teacher training program in the Central for Adult Education at the University of Linköping). Сьогодні це повноцінна академічна програма, обсягом 40 кредитів та тривалістю один рік. Після її закінчення видається диплом педагога вищих народних шкіл. Кожен рік цю програму закінчують 75 чоловік [5].

Подібні програми пропонують, наприклад, Гетеборзький народний університет (дистанційна освіта), університетський коледж в Орхусі, національний інститут освіти дорослих у Норвегії та ін.

Провідною метою навчання на таких курсах є формування педагогічних компетентностей та стимулювання особистішого розвитку, що забезпечить підготовку до виконання різних професійних завдань у галузі неформальної освіти. Зазначимо, що студентам надається можливість вибрати певну спеціалізацію за такими напрямками: культура, комунікація та СМІ; природа; суспільство та людина; мова,

У відповідності з Актом про Вищу освіту від 1996 року (розділ 2, параграф 13) необхідні знання та навички педагога дорослих у неформальній освіті повинні включати:

- знання цілей неформальної освіти, що визначаються суспільством при участі вищих народних шкіл та інших організацій;

- цілісне уявлення про стратегії розвитку особистості та розуміння культурних та соціальних завдань неформальної освіти дорослих;
- знання наукових теорій та концепцій та вміння використовувати їх у практичній діяльності;
- навички лідерства, здатність надавати допомогу окремим людям та групам у створенні особистих „освітніх траєкторій”;
- навички співпраці та роботи у команді;
- комунікативні навички;
- навички роботи з ГГ- технологіями;
- навички творчого та критичного підходу до різних джерел інформації [2].

Таким чином, зміст навчання майбутнього педагога дорослих повинен бути спрямований як на формування наукового знання, розуміння сутності неформальної освіти, так й на оволодіння дослідницькими навичками та дидактичною компетентністю. Тому, навчання майбутніх андрагогів базується на поєднанні фундаментальної теоретичної підготовки, яка забезпечується університетом та набуттям практичних навичок у вищих народних школах, де студенти проходять практику.

Цікавим є відбір змісту теоретичної складової підготовки андрагога, що складається з декількох модулів, вивчення яких закінчується написанням рефлексивного письмового звіту та складанням екзамену [5].

Перший модуль присвячений усвідомленню феномена неформальної освіти як соціального явища та місцевій дійсності. До нього включено вивчення історії та філософії освіти дорослих, аналіз різних форм та напрямків діяльності, специфіка регіональних та місцевих завдань.

Другий модуль - „Знання, навчання та освіта” - розкриває ключові поняття та процеси педагогічної діяльності, що дає можливість дослідити взаємозв'язок між різними теоріями, сконцентруватися на пошуку зв'язків різних інтерпретації та їх використання у практичній діяльності.

Зміст двох модулів дозволяє структурувати одержані знання, зв'язати їх з практикою та складає основу для подальшого розвитку педагогічних, методичних та лідерських компетентностей.

Третій модуль („Уміння дорослих”) передбачає набуття студентами знань стосовно особливостей навчання дорослих та засвоєння методології проведення досліджень з даної проблеми. Особлива увага приділяється розумінню концепцій „освіта впродовж життя”, „суспільство, яке засноване на знаннях”, „навчання на основі досвіду” тощо.

Четвертий модуль - „педагог вищої народної школи як професіонал” - дозволяє усвідомити студентам різноманітність професійних завдань, специфіку професійних ролей, варіативність вирішення професійних проблем. Навчання за цим модулем відбувається, головним чином, у вищих народних школах при підтримки ментора. Студенти мають можливість як застосувати набуті знання та навички на практиці, так в розробити власну стратегію, яку він зможе використовувати у подальшій професійній діяльності.

Цікаво, що після завершення цього модуля студенти пишуть рефлексивний звіт, який водночас є дипломною роботою, на тему: „Чим є для мене моя робота, моя професія”.

Таким чином, аналіз скандинавського досвіду підготовки андрагогів дозволив зробити такі висновки:

1. У зв'язку з інтенсивним розвитком освіти дорослих у сучасному суспільстві, який зумовлюється соціально-економічними, соціокультурними, політичними та демографічними факторами, проблема професійної підготовки педагогів дорослих стає міжнародною проблемою, яка потребує негайного вирішення.

2. Система підготовки андрагогів у скандинавських країнах, яка ведеться, починаючи з 1970 року є дуже динамічною та ефективною системою, що швидко та адекватно реагує на потреби суспільства, економіки та особистості. Її провідними характеристиками є: гнучкість у визначенні форми та тривалості навчання: очна, очна-заочна, дистанційна; від кількох місяців до 2-х років; наявність професійного досвіду претендентів; 3 роки закінченої академічної освіти (120 кредитів), підтвердженого дипломом чи 5 років педагогічного стажу у вищих народних школах та навчальних асоціаціях з поданням біографії та характеристики з місця роботи; різноманітність цільової підготовки андрагогів. Наприклад, університетський коледж у Орхусі забезпечує андрагогічну підготовку широкому колу фахівців: вчителям, медичним сестрам та іншим працівникам різних галузей, які задіяні у навчанні дорослих; національний інститут освіти дорослих у Норвегії пропонує короткі курси (5 кредитів) для профспілкових лідерів та організаторів навчання у компаніях; базування навчального плану на освітній парадигмі, відповідно до якої освіта може розвиватися тільки у контексті глобальної, національної та місцевої культури; відкритість навчального плану до змін у відповідності з вимогами ринку праці, суспільства; співробітництво між студентами та

викладачем, суб'єкт-суб'єктні відношення між ними; застосування концепції „рефлексу ю чого практика”, яка забезпечує постійний взаємозв'язок теорії з практикою, а практика розглядається не тільки як набуття досвіду, але й як можливість проводити дослідження, аналізувати, порівнювати, будувати свою стратегію діяльності; різноманітний контроль: рефлексивний письмовий звіт, екзамен, рефлексія власного досвіду через ведення щоденника тощо; усі програми сфокусовані на формуванні чотирьох видів компетентності: педагогічної та дидактичної, комунікативної, рефлексивної, компетентності учіння (здатність до самоосвіти); соціальне партнерство як умова ефективності та відповідності вимогам ринку.

3. Скандинавський досвід свідчить про необхідність та доцільність організації підготовки педагогів для освіти дорослих в Україні. Саме він може стати підґрунтям для її розбудови.

Проведене дослідження не вичерпує зазначену проблему. Особливо перспективним може бути подальше вивчення її з точки зору міжнародного співробітництва у підготовки кадрів для системи освіти дорослих.

Література

1. Веремейчик Г., Малинина М. Народные высшие школы Швеции: вчера, сегодня, завтра // Адукатар. - 2007. - № 1 (11). - С. 38-46.
2. Carl'sen A. The professional and personal development of adult education practitioners in Northern Europe / Strengthening the training of Adult Educators: Learning from an Inter regional Exchange of Experience - Bangkok: UNESCO, 2003. - С. 59-61.
3. Hamburg Declaration on Adult Education. The first international Conference on Adult Education, - Hamburg ([www. Education, unesco.org](http://www.Education.unesco.org)).
4. Kasworm C, Hemmingsen L. Preparing professionals for lifelong learning: Comparative examination of master's education programs // Higher education. - Volume 54, Number 3. - 2007. P. 449—468.
5. Trantalidi M. The changing professional profile of the adult educator in Europe /8 * Andragoski kolokvij (Education and training of teacher in adult education). - Ljubljana: Andragoski center Slovcnije. - 2004. - С. 9-19.
6. Study Programme Syllabus for Education for Teachers in the Folk High School Programme. - Linkoping: University of Linkoping, 2002. - 16 p.

Резюме

В статье анализируется скандинавский опыт подготовки педагогов для системы образования взрослых, определяются и обосновываются основные подходы, ведущие характеристики системы подготовки, которые обеспечивают её эффективность.

Ключевые слова: андрагоги, диапазон компетентностей, педагог для взрослых, магистерские программы, их содержание и структура, модератор, тренер.

Summary

Scandinavian experience of training the teachers for adult education is analyzed in the article. The main approaches and basic characteristics of the training system providing its efficiency are determined.

Key words: competences range, adult students teacher, Master Degree programmes, program content and structure, training.